

Розділ 32.
**Національні пріоритети виховання молоді для орієнтирів
здорового способу життя**

Бобрицька В.І. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
bobrytska@ukr.net
ORCID : 0000-0002-1742-0103

У статті представлено результати аналізу змісту й послідовності дій української держави з питань охорони, збереження й зміцнення здоров'я молоді як підґрунтя до визначення національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя. Визначено хронологічні межі й схарактеризовано етапи законодавчо-нормативного регулювання державної політики незалежної України у галузі здоров'язбереження молодого покоління. Окреслено національні пріоритети у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя, серед яких: створення законодавчого супроводу щодо формування здорового способу життя молоді як важливого національного пріоритету розбудови країни для її економічного, соціального, духовного й культурного процвітання; забезпечення системної, послідовної й комплексної роботи державних інституцій (медичних й освітніх) у формуванні потреби й мотивації у здоровому способі життя; зменшення ризиків розвитку захворювань, пов'язаних з поведінкою та способом життя молоді, їх профілактика засобами сучасних виховних технологій; виховання культури здорового способу життя як сучасного тренду поведінки у суспільстві, складовими якого є рухова активність, здорове харчування, особиста гігієна, гармонійна організація режиму праці/навчання й відпочинку, екологічна безпека тощо; виховання цінностей власного здоров'я та поваги до життя й здоров'я інших; виховання суб'єктної позиції у молоді з питань розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у закладах освіти, підвищення рівня соціальної інклюзії та якості життя шляхом формування навичок збереження та зміцнення здоров'я свого та інших.

Ключові слова: національні пріоритети, здоров'я молоді, здоровий спосіб життя.

Вступ. Розбудова незалежної та демократичної України в умовах національного державотворення відбувається з урахуванням актуальних суспільних викликів, сучасного етапу у перебігу процесів упровадження більш високих стандартів у вихованні молодого покоління. Підґрунтям цих процесів є цінності гуманізму, демократії, національної свідомості, які набули нового звучання в ситуації визначення національних пріоритетів виховання молоді, зокрема й у сфері здоров'язбереження. На нашу думку, осмислення сучасних реалій, пов'язаних з

визначенням національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя, передбачає розуміння мети, яка мусить бути зорієнтована на формування особистості майбутнього громадянина демократичного суспільства, який би опікувався низкою важливих проблем державного, суспільного й особистого значення, серед яких має бути місце й збереженню здоров'я свого та інших. З огляду на викладене, суттєву роль у визначенні національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя має нормативно-правовий супровід цього процесу як основа для реалізації державної політики незалежної України у сфері охорони, збереження і зміцнення здоров'я означеної вікової категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передусім, слід звернути увагу на ту обставину, що дослідження національних пріоритетів у сфері охорони, збереження і зміцнення здоров'я населення, зокрема дітей та молоді, було здійснене багатьма науковцями й аналітиками. Так, напрацювання І. Авратинського, Е. Бурденюк, І. Іванової [1] дають змогу узагальнити досягнуте в галузі охорони здоров'я молоді в перші роки незалежності України. Видання «Основи законодавства України про охорону здоров'я. Збірка документів «Діти, молодь і закон» [18] містить систематизований виклад законодавчих актів з охорони здоров'я молодого покоління, що діяли в Україні у правовій і освітній сфері у період до 1994 року. Стан розв'язання питання формування здорового способу життя молоді в Україні у перший рік дебютного десятиліття XXI століття висвітлює збірка документів «Нормативно-правові акти з питань охорони здоров'я за 2001 рік» [17]. Напрацювання В. Москаленка уможливили узагальнення результатів діяльності уряду України у сфері охорони здоров'я наприкінці ХХ – початку ХХІ століть [15]. Авторкою цієї статті більше двох десятиліть досліджувалися різні аспекти формування здоров'я студентської молоді, серед яких – нормативно-правові та освітні аспекти формування здорового способу життя молоді незалежної України (з 1991 року дотепер) [2; 3; 6; 7; 33; 34], вивчення світового ретродосвіду формування здоров'я молоді в контексті актуальних національних пріоритетів сучасної України [5], порівняльно-педагогічний аналіз сучасної освітньої політики України й зарубіжних країн, зокрема Польщі, в галузі здоров'язбереження молоді [4]. Проте осмислення змісту й послідовності дій держави з питань охорони, збереження й зміцнення здоров'я молодого покоління як підґрунтя до визначення національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя ще не стало предметом пильної уваги науковців, що й визначило необхідність проведення цього локального дослідження.

Виклад матеріалу Здоров'я людей – головна візитка соціально-економічної зрілості, культури й успішності будь-якої цивілізованої держави. Ось чому турбота про здоров'я громадян мусить бути складником усіх напрямів діяльності державної політики України, пов'язаної з визначенням національних пріоритетів у вихованні здорового молодого покоління. Природно, це потребує серйозних, зорієнтованих на перспективу, зусиль усіх державних і громадських інституцій.

Утвердження пріоритету здоров'я молоді серед загальнодержавних цінностей, що визначають соціально-економічну політику України, потребує врахування таких груп чинників:

1) правових – ухвалення законів, нормативних актів, що підтверджують право громадян України на здоров'я і регламентують механізми його реалізації [6, с. 73];

2) соціально-економічних – реалізація видів та форм участі і забезпечення відповідальності різних ланок соціально-економічної структури у формуванні, збереженні та зміцненні здоров'я молоді, створення й дотримання нормативних умов у освітній та професійній діяльності [6, с. 73];

3) юридичних – забезпечення соціальної безпеки, захищеності особи від злочинів, що загрожують життю і здоров'ю молоді [6, с. 73];

4) медичних – здійснення моніторингу стану здоров'я на суспільному, груповому та індивідуальному рівнях, розроблення медико-гігієнічних та медико-соціальних аспектів формування здоров'я всіх вікових груп населення країни, серед яких – молодого покоління, здійснення ефективної первинної, вторинної та третинної профілактики захворювань [6, с. 73], що особливо актуалізується в умовах поширення COVID-19;

5) освітньо-виховних – забезпечення формування життєвого пріоритету здоров'я, виховання мотивації молодого покоління щодо необхідності дотримуватися здорового способу життя, оволодіння сучасними технологіями формування, збереження і зміцнення здоров'я [6, с. 73];

6) культурологічних – формування культури здоров'я, організація здорового дозвілля молоді, відродження національних традицій та звичаїв формування, збереження та зміцнення здоров'я [6, с. 74];

7) екологічних – забезпечення раціонального природокористування з урахуванням темпів відтворення природних ресурсів і оптимального для здорового способу життя людини стану навколишнього середовища [6, с. 74].

Проаналізуємо, як в Україні враховуються правові, соціально-економічні, освітньо-виховні й культурологічні чинники у визначенні національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя. Структуруймо означений аналітичний огляд за часовими періодами, що уможливить представлення інформаційного матеріалу з позицій спадкоємності дій уряду, суспільства й наукових доробок учених. *Охорона здоров'я молоді як важливий національний пріоритет у період започаткування незалежності України (1991-2000 рр.)*. Передусім зазначимо, що Україна з перших кроків утвердження державного суверенітету була зорієнтована на дотримання положень документів світового значення, про що свідчить ратифікація Верховною Радою України 27 лютого 1991 року Конвенції про права дитини [11]. В контексті цього, турбота про здоров'я населення, зокрема дітей та молоді як національний пріоритет, належним чином відображена в законах, прийнятих у перше десятиліття існування України як незалежної держави. Про це свідчать Конституція України як Основний Закон [13], а також Основи законодавства України про охорону

здоров'я [18] тощо. Стисло схарактеризуємо їх в контексті визначеної теми дослідження.

Загально визнано, що право громадян України на здоров'я забезпечується Конституцією України (1996 р.) – основним законом і гарантом їх прав. «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», – проголошено в ст. 3 Конституції України [13]. З огляду на це, реалізація права на здоров'я потребувала розроблення механізмів реалізації комплексу правових актів, програм підтримання й охорони здоров'я, у яких визначається місце кожної соціально-економічної структури: сім'ї, закладів освіти, органів охорони здоров'я, виробничих установ, фізкультурно-оздоровчих організацій, державних органів тощо.

У статті 32 Основ законодавства України про охорону здоров'я [18] зазначається: «Держава сприяє утвердженню здорового способу життя населення шляхом розповсюдження знань з питань охорони здоров'я, організації медичного, екологічного і фізичного виховання, здійснення заходів, спрямованих на підвищення гігієнічної культури населення» [18]. Прокоментуємо коротко цю статтю чинного й натепер Закону України, оскільки вона, на наш погляд, є досить показовою щодо визначення національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя.

Уважне прочитання і аналіз змісту статті 32 Основ законодавства України про охорону здоров'я [18] свідчить, що настанова «на поширення знань з питань охорони здоров'я» була прийнята як основоположна в діях держави зі сприяння утвердженню пріоритету здоров'я населення. Ця настанова активно реалізувалася через засоби масової інформації під контролем Міністерства охорони здоров'я України, проте, на жаль, зводилася до повідомлень про хвороби і їх лікування. Програми санітарної просвіти населення були переважно зорієнтовані на медичні аспекти здоров'я. До їх реалізації залучалися лікарі, які читали лекції, проводили семінари, заходи, спрямовані «на підвищення гігієнічної культури населення» тощо [6, с. 75].

Притаманний гігієнічній пропаганді просвітницький дидактизм, доведення до слухачів і читачів елементарних, загально відомих, «готових» гігієнічних істин не формували тієї моделі поведінки, яка вела до збереження здоров'я, а, навпаки, зміцнювали «імунітет байдужості» до того, що пропагувалося. Крім того, медичні працівники з огляду на специфіку професійної підготовки не могли повною мірою враховувати психолого-педагогічні аспекти впливу на населення, диференціювати їх стосовно особливостей різних вікових категорій. Як наслідок їх заходи мали узагальнений за змістом характер, проводилися фрагментарно і не були спрямовані адресно на ті чи інші вікові групи населення, зокрема молоді. Тож, поза пильною системи охорони здоров'я увагою залишилася проблема формування здоров'я молоді [6, с. 75-76]. Реакцією на низьку результативність стратегії системи органів охорони здоров'я щодо розв'язання проблеми збереження і зміцнення здоров'я людей шляхом лікування хвороб і санітарно-гігієнічної просвіти, у засобах масової інформації, наукових статтях була представлена статистика, що підтверджувала прогресуючу

деградацію здоров'я молоді [19]. Тривожними були й дані щодо збільшення кількості хронічних неінфекційних захворювань, які отримали назву «хвороб цивілізації» (серцево-судинних, онкологічних, ендокринних, хвороб органів дихання тощо), які значно «помолодшали».

Інформаційні джерела свідчили, що впродовж останнього десятиліття ХХ ст. народжуваність населення України зменшилася на 35 %, а смертність зросла на 18,6 %. Показники смертності від хвороб системи кровообігу в українців мали найвищі показники серед жителів європейських країн. У 1991 – 2000 рр. чисельність населення країни скоротилася на 2,5 млн внаслідок перевищення смертності над народжуваністю [14, с. 1]. Зокрема, у матеріалах Міжгалузевої Комплексної Програми «Здоров'я нації» на 2002 – 2011 роки [14] наводяться дані про те, що протягом останнього десятиліття минулого століття в Україні середня очікувана тривалість життя у чоловіків скоротилася на 2,4, а у жінок – на 0,9 року. Різниця тривалості життя в Україні і країнах Західної Європи становить для чоловічого населення 12,8, жіночого – 7,8 року. У структурі захворюваності населення України, зокрема й молоді, на той час переважали хронічні неінфекційні хвороби (серцево-судинні захворювання, злоякісні новоутворення, психічні та ендокринні розлади, алергічні прояви), що мали негативну динаміку [14, с. 1].

Критична ситуація зі станом здоров'я молоді України потребувала перегляду державної політики в галузі охорони здоров'я, в основі якого було зміщення акценту на формування у молодого покоління цінностей здорового способу життя. При цьому наголос ставився на перенесення вектору уваги з медичної просвіти на виховання, де основними «агентами змін» мають бути освітяни, а не медичні працівники. Тож, результатом особливої турботи держави про здоров'я молоді стало створення нормативно-правової бази в галузі освіти щодо формування здорового способу життя молодого покоління. Так, Указом Президента України затверджено Національну програму «Діти України», основним завданням якої є «створення оптимальних умов для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дітей, формування гармонійно розвиненої особистості, виховання громадянина, здатного до повноцінної життєдіяльності в усіх сферах виробництва, науки, освіти і культури» [6, с. 78].

Згідно з ухваленим у 1998 році документом «Політика досягнення здоров'я для всіх у ХХІ столітті» усі держави-члени Євробюро ВООЗ, зокрема й Україна, включаються в розроблення і здійснення політики формування здоров'я населення, а особливо молоді, на державному, регіональному та місцевому рівнях за підтримки відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, зокрема у сфері освіти. З метою поліпшення здоров'я молоді в Україні було ухвалено комплексні і цільові програми державного рівня, зокрема Цільову комплексну програму генетичного моніторингу в Україні на 1999 – 2003 роки, Цільову комплексну програму «Фізичне виховання – здоров'я нації» [6, с. 78]. Упровадження цих програм потребувало перегляду сформованих стереотипів поведінки сучасної молоді, переосмислення концептуальної моделі здоров'я з урахуванням того, що

провідне значення у його збереженні та зміцненні належить такому чиннику як спосіб життя, адже вченими доведено, що найбільша кількість хвороб виникає внаслідок нездорового індивідуального способу життя. Викладене свідчить, що усвідомлення перспектив розвитку дали змогу Україні після проголошення незалежності обрати шляхи і механізми методологічного, теоретичного і прикладного розв'язання проблеми формування здорового способу життя молодого покоління. Проте здобуття незалежності країни, демократизація суспільства, перехід до ринкових відносин не тільки створили умови для прогресу, але й породили проблеми перехідного періоду, що вплинули на стан здоров'я молодого покоління, створили нові реалії теоретичного й практичного вирішення питань формування його здоров'я.

Законодавчо-нормативне підґрунтя для визначення національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя (2000-2011 рр.). Прикро констатувати, але ситуація першого десятиліття XXI ст. щодо стану здоров'я молоді в Україні кардинально не змінилася. Обґрунтуємо цей умовивід на прикладі показників тютюнокуріння серед молоді, поширеність якого в Україні була визнана однією з найбільш високих у Європі. За цим показником серед чоловіків Україна на початку XXI століття стала входити у першу десятку європейських країн. Послуги, що допомагали молодій людині відмовитися від куріння, були розширені за допомогою закладів первинної медичної допомоги, але забезпечення коштів на їх утримання залишалося не вирішеним питанням, оскільки національна система охорони здоров'я не покривала витрат на ці послуги (або витрати на замісну терапію нікотином). Проте, як зазначалося вище, подолати ці виклики можливо за активної участі освітян у програмах профілактики тютюнокуріння, виховний потенціал яких залишається й дотепер недооцінений державою.

Послідовність діяльності уряду у перше десятиліття XXI століття щодо визначення національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя підтверджує той факт, що Президентом України у 2001 році виданий Указ «Про Національну програму «Репродуктивне здоров'я 2005» [23]. На нашу думку, своєчасним в контексті розв'язання завдань щодо формування здорового способу життя молоді стало Послання Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000 – 2004 роки» [32]. Принципи соціально-економічної політики, стратегічні напрями реформування в державі, проголошені у Посланні, закладені у «Програму діяльності Кабінету Міністрів України на 2000 – 2004 роки». У ній проголошується, що метою соціальної і економічної стратегії уряду є досягнення соціального, матеріального і фізичного благополуччя людини. Головними критеріями досягнення цієї мети повинні стати з-поміж інших – стабілізація стану здоров'я нації та подальше поліпшення і зростання його рівня, формування культури здоров'я і здорового способу життя [6, с. 79; 15, с. 18].

Важливим з огляду на перспективу є те, що держава має бути зацікавлена у формуванні пріоритету здоров'я, адже працівник, який дбає про своє здоров'я, виробляє продукції значно більше, ніж той, що не звертає на нього уваги. Тому

стратегічно вірним є розроблення таких правових актів, які б підвищували відповідальність людини за своє здоров'я і встановлювали матеріальну залежність від рівня здоров'я так само, як і від рівня професійної підготовки. У цьому контексті не викликає сумніву культурологічний бік проблеми формування здоров'я молоді, оскільки культура відображає міру усвідомлення молодою людиною ставлення до самої себе, суспільства, природи, ступінь і рівень саморегуляції її сутнісних потенцій [6, с. 79-80]. На нашу думку, якщо розглядати культуру як здатність бачити світ у всій багатоманітності її зв'язків, у яких людині належить особлива роль, то не знати свій організм та його потенціальні можливості, не усвідомлювати всю різноманітність впливів на своє здоров'я, не вміти регулювати свій фізичний і емоційний стан – не достойно культурної людини.

Безсумнівно, що системі виховання молоді належить ключова роль у формуванні її загальної культури, зокрема культури здоров'я. На важливу роль закладів освіти у формуванні здоров'я молоді звертається виняткова увага в Концепції розвитку охорони здоров'я населення України. Концепція була затверджена 7 грудня 2000 року Указом Президента України (№ 1313/2000) і «спрямована на реалізацію положень Конституції та законів України щодо ... збереження та зміцнення здоров'я населення, продовження періоду активного довголіття і тривалості життя людей» [22]. У Концепції передбачається виконання низки завдань, серед яких провідними були визначено такі: 1) удосконалення нормативно-правової бази, формування державної політики, спрямованої на збереження та зміцнення здоров'я населення; 2) упровадження системи соціально-економічного стимулювання здорового способу життя, обмеження тютюнокуріння та реклами алкоголю, тютюну й інших шкідливих для здоров'я речовин; 3) упровадження гігієнічного виховання населення в державну систему неперервного навчання і здійснення його на всіх етапах соціалізації особистості тощо [22].

Подальшим кроком реалізації скоординованої політики уряду України у визначенні національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя став Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності в суспільстві та утвердження здорового способу життя» (15 березня 2002 року). У ньому вказано, що «виходячи з недостатності здійснюваних заходів щодо зміцнення моральних та етичних засад у суспільстві, з метою посилення захисту моралі, а також збереження вікових культурних традицій українського народу від негативного впливу культури насильства, жорстокості ..., ліквідації наркоманії та інших ганебних явищ, які перешкоджають реалізації конституційних прав і свобод людини, ... утвердженню здорового способу життя громадян ...» планується зосередити всі зусилля державних структур на «захист моралі, утвердження в суспільстві загальнолюдських гуманістичних цінностей, здорового способу життя, докорінне вдосконалення системи духовного, морально-етичного, патріотичного виховання перш за все молоді та дітей...» [29]. Показовим є також те, що в Указі відзначається, що все вище перераховане «є на сучасному етапі одним із

пріоритетних напрямів діяльності Кабінету Міністрів України, всіх центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, навчальних закладів ...» [29].

Як векторне і таке, що не втратило актуальності натеper, можна визначити завдання, сформульоване у Постанові Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р.: «Забезпечити підвищення рівня наукових розробок і наукового супроводження розроблених моделей і систем формування здорового способу життя з урахуванням економічних, соціальних, медичних, педагогічних, психологічних та інших аспектів проблеми» [30, с. 46]. З огляду на це, виконуючи Указ Президента України, Міністерство освіти і науки ініціювало у 2002 – 2003 навчальному році проведення у закладах освіти України усіх типів та рівнів першої лекції (уроку) на тему «Здоров'я молоді – здоров'я нації», що створило реальну можливість використання творчого потенціалу працівників сфери освіти у реалізації національних пріоритетів формування здоров'я учнівської та студентської молоді.

Виключна роль в утвердженні пріоритету здоров'я в державній політиці країни відводиться «Концепції розвитку охорони здоров'я населення України» [22] тому, що в ній наголошується на необхідності використати в комплексі окреслених заходів нормативно-правову базу, соціально-економічне стимулювання, державну систему неперервного навчання. Це виокремлює означений документ з-поміж інших як найбільш досконалий. Проте, зауважимо, лише в теоретичному вимірі. Цей висновок було зроблено під час пошуку відповіді на запитання: «Чи були виконані завдання, визначені цією Концепцією?». Задokumentовану відповідь на це запитання знаходимо в ухваленій 10 січня 2002 року Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Міжгалузевої Комплексної Програми «Здоров'я нації» на 2002 – 2011 роки» [28], у якій зазначається, що на сучасному етапі однією з ключових проблем охорони здоров'я є «неефективність державної політики щодо формування здорового способу життя» [28, с. 3]. Тому розділом XIX Програми «Формування здорового способу життя» було передбачено виконання низки проектів, серед яких можна відзначити такі: 1) створення правового підґрунтя для формування здорового способу життя, гігієнічного виховання населення; 2) перегляд обов'язкових та факультативних програм з фізичного виховання в загальноосвітніх закладах з метою розширення системи позашкільного фізичного виховання, широкого використання різноманітних форм, методів та засобів фізичної культури; 3) проведення роботи з гігієнічного виховання населення з використанням засобів телебачення, радіо, літератури, театру, кіно, які сприяють формуванню здорового способу життя; 4) включення в навчальні програми загальноосвітніх закладів такого важливого елементу підвищення адаптаційних ресурсів організму, як щоденна «година здоров'я» з використанням традиційних і нетрадиційних методів оздоровлення, спрямованих на підвищення рівня рухової активності до оптимальних величин; 5) забезпечення проведення в загальноосвітніх закладах заходів комплексної оптимізації використання учнями вільного часу, зокрема, впровадження різноманітних форм фізичної культури, психогігієни та психокорекції, оптимального рухового режиму тощо; 6) створення

розгалуженої інфраструктури та індустрії здоров'я і активного відпочинку; 7) створення й упровадження у повсякденну практику заходів соціально-економічного стимулювання і підтримки здорового способу життя; 8) розроблення та представлення у міжнародній комп'ютерній системі «Інтернет» інформації щодо гігієнічного виховання та формування здорового способу життя [28, с. 44 – 49].

На нашу думку, заслуговують на увагу національні проекти досліджуваного періоду, що мали на меті розширення міжнародного співробітництва з питань формування здоров'я молоді, участь у міжнародних проєктах і програмах, зокрема таких: «Міста здоров'я», «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», CINDI, «Здоров'я на робочих місцях», «Європа без тютюну», «Молодь за здоров'я» тощо). Перспективним стало налагодження співпраці з Міжнародним союзом сприяння здоров'ю і санітарній освіті, Асоціацією міст здоров'я, ЮНІСЕФ та іншими міжнародними організаціями.

У Міжгалузевій Комплексній Програмі «Здоров'я нації» на 2002 – 2011 роки» [28] заплановано розроблення цільових комплексних програм зміцнення здоров'я молоді, що стосуються таких важливих його аспектів:

- 1) профілактики тютюнокуріння;
- 2) профілактики та подолання наркоманії, токсикоманії, алкоголізму;
- 3) розвитку фізичної культури та організації дозвілля населення;
- 4) статевого виховання населення;
- 5) поліпшення харчування населення і підвищення якості харчових продуктів;
- 6) поліпшення стану психічного здоров'я тощо [28, с. 44 – 49].

Удосконалення освітньої політики України з питань визначення національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя (2012 р. дотепер). Важливою віхою у визначенні національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів для здорового способу життя стало, на нашу думку, ухвалення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), яка в оновленому вигляді була представлена на підпис Президенту України й реалізувалася на практиці [19]. У документі зазначається, що «пріоритетом державної гуманітарної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання, формування *здорового способу життя* (виділено мною, – В.Б.), соціальної активності, відповідальності та толерантності» [19].

Аналіз тактики і стратегії уряду України щодо питань формування здоров'я молоді в досліджуваній період дав змогу встановити, що на поліпшення ситуації позитивний вплив мало ухвалення Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року [23], оскільки для більш ефективного розв'язання проблеми репродуктивного здоров'я населення були визначені групи, серед яких – молодь у віці 18 – 20 років.

Однак тривожна ситуація в Україні зі станом здоров'я учнівської та студентської молоді була обтяжена неухильним зростанням хронічних захворювань, особливо зорового аналізатору, систем органів дихання, кровообігу, кістково-м'язової,

ендокринної і сечостатевої. Причинами цього, за висновками спеціалістів, став брак сформованої з дитинства потреби в здоровому способі життя, захопленості комп'ютерними іграми, новими технологічними «гаджетами», що несприятливо позначилося на адаптації дітей до змінених шкільних навантажень, виникненню звички до гіподинамії тощо. Так, за період навчання кількість здорових дітей стала скорочується в 4 – 5 разів, особливо у 5 – 6-х класах, коли підвищене навантаження збігається з критичними змінами в організмі дітей, пов'язаними з початком статевого дозрівання. У структурі захворюваності дітей і підлітків велика частка захворювань, серцево-судинної, дихальної систем. Серйозними порушеннями характеризується і психоемоційна сфера здоров'я дітей шкільного віку. Дуже часто в однієї дитини діагностувалося 2 – 3 загальні патології. Слід вказати й на ситуацію щодо тютюнокуріння серед молоді, яка мало змінилася на краще порівняно з попереднім періодом, адже станом на 2017 рік поширеність поточного тютюнокуріння серед осіб віком 13–15 років становила 13,5%. Повідомлялося, що використання електронних сигарет у цій групі становило 18,4% для обох статей, що більш ніж у 10 разів вище, ніж для дорослих [16, с. 34]. Відрадно, що подальше зменшення поширеності вживання тютюну було визначено як важливе завдання у стратегії Міністерства охорони здоров'я на 2020–2022 роки щодо пріоритетних сфер розвитку охорони здоров'я [16, с. 35]. З метою поліпшення ситуації зі здоров'ям молодого покоління було видано Указ Президента України «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016) [21].

Далекострогову перспективу щодо окреслення й реалізації національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя було окреслено, на нашу думку, Законом України «Про освіту» (2017) [10]. Так, урахувуючи актуальні виклики, пов'язані зі станом здоров'я учнівської й студентської молоді Законом України «Про освіту» (2017) [10] було визначено, що серед засад державної політики у сфері освіти є формування культури здорового способу життя (стаття 6) [10]. Статтею 12 означеного закону [10] унормовано, що під час здобуття повної загальної середньої освіти необхідно сформуванню в молодого покоління компетентності, пов'язані з ідеями формування культури здорового способу життя. Додамо, що у низці статей Закону України «Про освіту» [10] визначено права та обов'язки учасників освітнього процесу щодо ставлення до здоров'я свого та інших:

1) для здобувачів освіти – відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я інших (стаття 53) [10];

2) для педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, що залучаються до освітнього процесу – сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я; здійснювати захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі й булінгу (цькування), дискримінації тощо, що завдають шкоди здоров'ю (стаття 54) [10];

3) для батьків здобувачів освіти – виховувати повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, ... відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих; дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя (стаття 55) [10]. Слід вказати, що серед повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки статтею 64 Закону України «Про освіту» (2017) [10] визначено формування й реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я, а також розроблення й визначення порядку реалізації заходів виховного впливу [10].

Додамо, що національні пріоритети у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя було деталізовано у Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі (Указ Президента України від 25 травня 2020 р. № 195) (далі – Національна стратегія-2020) [24], яку розроблено з метою забезпечення здоров'я учасників освітнього процесу та на виконання Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо покращення здоров'я дітей» від 7 грудня 2019 р. № 894 [27]. У Національній стратегії-2020 [24] конкретизовано основні напрями розбудови такого середовища відповідно до урядових рішень, Концепції «Нова українська школа» (2016 р.), Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 р. (2017 р.) [25] та Національного плану заходів щодо неінфекційних захворювань для досягнення глобальних цілей сталого розвитку (2018 р.) [26].

Слід зазначити, що Національну стратегію-2020 [24] розроблено з урахуванням стратегічних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я, передусім Глобальної стратегії охорони здоров'я жінок, дітей і підлітків на 2016-2030 рр. [8]. Формування та застосування учнями компетентностей, необхідних для здорового та безпечного життя, сприятиме досягненню глобальних цілей сталого розвитку, проголошених Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 р. і підтриманих Україною, зокрема Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.» від 30 вересня 2019 р. № 722 [31]. Узагальнюючи викладене зазначимо, що в ситуації, яка склалася в незалежній Україні (з 1991 року дотепер), розв'язання проблем збереження здоров'я молоді можливе лише за умови врахування всього комплексу правових, соціально-економічних, культурологічних, освітніх й виховних чинників, координації зусиль усіх державних і недержавних інститутів, діяльність яких пов'язана з молоддю, освітніх закладів всіх рівнів тощо.

На наше переконання, для збереження і відновлення здоров'я молоді недостатньо пасивного очікування, коли хтось рано чи пізно зробить щось корисне для цього. Людина сама мусить здійснити якісь дії, докласти певні зусилля. А для цього змалку має спрацьовувати дієвий виховний вплив на особистість, що розвивається. Вважаємо, що результативність такого виховного впливу має виявлятися у сформованому бажанні молоді бути здоровою, позитивному сприйнятті здорового способу життя як запоруки повноцінного й якісного життя, виконання біологічних, професійних і соціальних функцій, продовження життя тощо. В

сучасному вимірі бути здоровим значить мати реальний шанс самореалізації в особистому житті і професійній сфері, забезпечити життєвий успіх і щастя, і, водночас, – долучитися до створення національного багатства країни, за потреби стати на захист її суверенітету й державності.

Висновки. Дослідження чинної в Україні нормативно-правової бази формування здоров'я молодого покоління, її етапів створило підґрунтя для виокремлення національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя: створення законодавчого супроводу щодо формування здорового способу життя молоді як важливого національного пріоритету розбудови країни для її економічного, соціального, духовного й культурного процвітання; забезпечення системної, послідовної й комплексної роботи державних інституцій (медичних й освітніх) у формуванні потреби й мотивації у здоровому способі життя; зменшення ризиків розвитку захворювань, пов'язаних з поведінкою та способом життя молоді, їх профілактика засобами сучасних виховних технологій; виховання культури здорового способу життя як сучасного тренду поведіння у суспільстві, складовими якого є рухова активність, здорове харчування, особиста гігієна, гармонійна організація режиму праці/навчання й відпочинку, екологічна безпека тощо; виховання цінностей власного здоров'я та поваги до життя й здоров'я інших; виховання суб'єктної позиції у молоді з питань розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у закладах освіти, підвищення рівня соціальної інклюзії та якості життя шляхом формування навичок збереження та зміцнення здоров'я свого та інших.

Для реалізації національних пріоритетів у вихованні молоді для орієнтирів здорового способу життя має бути ураховано, по-перше, результати моніторингового дослідження стану здоров'я дітей та молоді, його динаміки; по-друге, визначено механізми реалізації комплексу правових актів, програм збереження здоров'я молодого покоління в освітньому середовищі; по-третє, окреслено роль кожної соціально-економічної структури (сім'ї, закладів освіти, органів охорони здоров'я, виробничих установ, фізкультурно-оздоровчих організацій, державних органів, інститутів громадянського суспільства тощо) у розв'язанні проблем охорони, збереження і зміцнення здоров'я дітей та молоді в Україні.

Список використаної літератури :

1. Авратинский И.М., Бурденюк Е.И., Иванова И.В. Охранная политика Украины в области охраны здоровья подрастающего поколения. Львів, 1993. Ч.1. С. 9-13.
2. Бобрицька В. І. Нормативно-правові та освітні аспекти формування здорового способу життя молоді в Україні. *Проблеми освіти*: Наук.-метод. зб. К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2003. Вип. 33. С. 152=160.
3. Бобрицька В. І. Законодавчо-нормативні акти про сприяння формуванню здорового способу життя молоді. *Наук. записки : НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2007. № 69. С. 34-44.
4. Бобрицька В.І. Сприяння здоров'ю дітей та молоді: порівняльний аналіз освітньої політики в Україні та Польщі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Серія «Українська полоністика». 2012. С. 45-49.

5. Бобрицька В.І. Культивування здоров'я в історико-соціалній ретроспективі: від епохи Відродження дотепер. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*. 2017. Вип. № 2(6). С. 13-16.
6. Бобрицька В. І. Формування здоров'я молоді: актуалізація світового ретродосвіду в умовах сучасної університетської освіти : монографія. Полтава : ФОП Рибалка Д. Л., 2010. 200 с.
7. Бобрицька В.І. Освітня політика України у сфері здоров'язбереження дітей та молоді. *Матеріали Міжнародного симпозиуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління»*: Зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 1. С. 98-103. URL: https://nenc.gov.ua/?page_id=184
8. Глобальна стратегія охорони здоров'я жінок, дітей і підлітків на 2016-2030 гг. 2015. URL: http://www.everywomaneverychild.org/wp-content/uploads/2016/12/EWEC_Global_Strategy_RU_inside_LogoOK_web.pdf80
Державна національна програма «Освіта»: Україна ХХ століття. К. : Радуга, 1994. 62 с.
9. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 4, ст.19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
10. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
11. Конвенція про права дитини. Ратифіковано Постановою ВР України № 789-ХІІ від 27.02.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
12. Концепція національного виховання. *Освіта*. 1996. 7 серп.
13. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Міжгалузева Комплексна Програма «Здоров'я нації» на 2002 – 2011 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 14. К., 2000. 93 с.
15. Москаленко В.Ф. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: завдання охорони здоров'я на межі століть. *Вісник соціальної гігієни та охорони здоров'я України*. 2000. № 2. С. 17-19.
16. На шляху до здоровішої України: прогрес у досягненні Цілей Сталого Розвитку у галузі охорони здоров'я -2020. Всесвітня організація охорони здоров'я. Європейське регіональне бюро. 60 с. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/340956/WHO-EURO-2021-1523-41273-58139-ukr.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
17. Нормативно-правові акти з питань охорони здоров'я за 2001 рік / За ред. В.Ф. Москаленка. К., 2001. 103 с.
18. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Зб. документів «Діти, молодь і закон». Ч.1. К., 1994. С. 132-138.
19. Проблеми охорони здоров'я дитячого населення м. Києва / за ред. М. І. Хижняк. К., 1993. 178 с.
20. Про Національну стратегію розвитку освіти на період до 2021 року, Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

21. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя» – здорова нація». Указ Президента України. Документ 42/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016#Text>
22. Про Концепція розвитку охорони здоров'я населення України. Указ Президента України. Документ 1313/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1313/2000#Text>
23. Про затвердження Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1849. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1849-2006-%D0%BF#Text>
24. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. Указ Президента України від 25 травня 2020 р. № 195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
25. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text>
26. Про затвердження Національного плану заходів щодо неінфекційних захворювань для досягнення глобальних цілей сталого розвитку. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 липня 2018 р. № 530-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2018-%D1%80#Text>
27. Про невідкладні заходи щодо покращення здоров'я дітей. Указ Президента України від 7 грудня 2019 р. № 894. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/894/2019#Text>
28. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 14 «Про затвердження Міжгалузевої Комплексної Програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки. К., 2002. 93 с.
29. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні. Указ Президента України: № 1013 / 2005 від 4 липня 2005 року. *Постметодика*. 2005. № 2. С. 18-20.
30. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 14 «Про затвердження Міжгалузевої Комплексної Програми «Здоров'я нації» на 2002 – 2011 роки. К., 2002. 93 с.
31. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
32. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 рр. Послання Президента України до Верховної Ради України від 23.02.2000 № 276а/2000. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U276A_00.html
33. Bobrytska V.I. Axiological definiteness of the problem of forming the youth's health in the terms of modern university education. *Ukrainian professional education* : науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2017. Вип. 2. С. 13-19.
34. Bobrytska, V. I., Reva, T. D., Beseda, N. A., & Filippova, L. V. (2020). Approaches to cultivating healthy behaviours in tertiary students: Systemic review. *European Journal of Educational Research*, Vol. 9. Iss. 4. P. 1649-1661. (October, 2020). Scopus. URL: <https://doi.org/10.12973/eu-jer.9.4.1649>.